

Süli Attila – Demeter Lajos

Csernátoni Vajda Sámuel visszaemlékezése

A Kovászna Megyei Állami Levéltár számos olyan personaliát őriz, amelyek a kutatás számára eddig ismeretlenek voltak. Ezek közül kiemelkedik az egykori honvéd vadászhadnagy, Csernátoni Vajda Sámuel visszaemlékezése. Emellett az itt közölt jegyzetein kívül kéziratban van még egy visszaemlékezése a dévai fegyverletételről, leírás az író itáliai katonai szolgálatáról, Boccacio- és Ariosto-fordításai.¹ A szabadságharc után kényszersorozott Csernátoni Vajda Sámuel érdeklődött az olasz kultúra és történelem iránt, mivel ezrede az olasz rablók (brigantik) ellen harcolt, így egy rablóvezér történetét is megírta. Ennek alapján feltételezhető, hogy az 1889-ben elhunyt egykori honvéd hadnagy írott hagyatéka Besztercén élő fia révén, vásárlás útján került a Csíkszeredában élő Nagy Jenő közjegyzőhöz, kora neves magángyűjtőjéhez. Nagy Jenő egyben a Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányi alelnöke volt, aki rövidesen a Székely Nemzeti Múzeumnak adományozta a hagyatéket, ahonnan pedig az 1960-es években a Kovászna Megyei Állami Levéltárba került.

A Háromszékről elszármazott református nemesi család sarja alsócsernátoni Csernátoni Vajda Sámuel 1821. február 19-én született Désen. Apja Csernátoni Vajda József birtokos és megyei hivatalnok, anyja pedig Beretzky Erzsébet volt.² A nagyenyedi, majd a kolozsvári református kollégiumból kikerülve jogot végzett. A marosvásárhelyi királyi táblánál háromévi írnokoskodás után ügyvéd lett, és Belsőszolnok vármegye ülnökei közé vették fel.³ Csernátoni azonban nem maradt sokáig hivatalánál, mivel mint művelt és „mint függetlenségét mindenk felett szerető férfi” vándorszínészetre adta magát. Azonban 1848 előtt hazatért, és a helybeli postahivatalnál vállalt állást „szerény jutalmazás mellett”. Aktívan kapcsolódott be a nemesi városi és vármegyei székhelyi státussal bíró Dés kulturális és politikai életébe. A város lakosságának több mint fele nemes volt, a lakosság többsége a magyar etnikumhoz tartozott. Belsőszolnok megye korszakunkban a liberális ellenzék fellegrárának számított, ennek a pártnak Weér Farkas⁴ volt a vezetője. Noha a törvényhatóság élén a konzervatív Kozma Imre főispán állt, a megye 1848-ban az elsők között csatlakozott a reformok és az unió követeléséhez.⁵

Süli Attila (1973) – hadtörténész, PhD, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, suli.attila73@gmail.com

Demeter Lajos (1953) – helytörténész, Bod Péter Megyei Könyvtár, Sepsiszentgyörgy, demlajos@freemail.hu

² Jelzete SÁL Fond 27. (Nagy Jenő gyűjteménye) lelt. szám 157. XI. csomó fol. 182–227. Emellett Csernátoni naplót vezetett 1838–1847 között, ami egy töredék (Lelőhelye: Uo. fol. 127–142.), verset írt (1841-ben), valamint olaszra fordította a szózatot (uo. fol. 167–169.).

³ Bona Gábor: *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848–49. évi szabadságharcban*. I–III. Bp., 1998–1999. I. 273. (A továbbiakban Bona Gábor 1998.)

⁴ Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. I–XIV. Bp., 1891–1914. II. 321–322. (A továbbiakban Szinnyei József)

⁵ Erdélyi liberális politikus. Korszakunkban Belsőszolnok megye főispánja és Marosszék királyi biztosa.

⁶ Kovács Samu: *Visszaemlékezések. 1830–1850*. Dés, 1887. 14–15. (A továbbiakban Kovács Samu 1861.); Egyed Ákos: *Erdély 1848–1849*. Csíkszereda 2010. 20–21. (A továbbiakban Egyed Ákos 2010.); Kádár József: *Belső-Szolnok és Doboka vármegye története. 1848–49*. Dés 1890. 7–15. (A továbbiakban Kádár József 1890.)

Tulajdonképpen itt kezdődik a szerző visszaemlékezése, pontosabban azzal az időponttal, amikor a reformokat követelő nemesek és polgárok kikényszerítik a konzervatív megyei és városi vezetéstől követeléseik elfogadását (1848. március 24.). A mozgalomnak Csernátóni is aktív résztvevője volt, így bővebb leírást ad az eseményekről. Ezután a szerző belépett a dési nemzetörségbe, itt azonban megszakad a feljegyzés fonala, és rögtön 1848 szeptemberében találjuk magunkat. Pedig a szerző aktívan részt vehetett a megyei politikai életben, mivel 1848 júniusában a törvényhatóság megbízta őt néhány társával a jobbágyfelszabadító törvények népszerűsítésére a bethleni és kőfarki járásban.⁶ Ez az időszak mind Belsőszolnok vármegye, mind Dés városa számára meghatározó volt. Az erdélyi román lázadás egyik fészkeként számító megyében a magyar országgyűlés által elrendelt újoncösszeírást még 1848. szeptember elején kezdték el a tisztviselők. Ezt azonban nem kísérte túlzott lelkesedés, mert a román lakosság, amelyet a naszódi román határőrezred ezredkormány is bujtotogott, nyíltan szembefordult az intézkedéssel. Mintegy 34 helység szegült ellene az összeírásnak. A szeptember 13-án Naszódra érkező Karl Urban alezredes, megbízott ezredparancsnok a Bécsből kapott titkos utasítások értelmében megkezdte a román felkelés szervezését. Ezen a napon Urban ezredgyűlést tartott, ahol nyíltan felmondták az engedelmességet a magyar kormánzatnak, elrendelték az ezred 3. zászlóaljának kiállítását és a magyar nemzetörségek lefegyverzését. Az eseményeket Weér Farkas főispán szeptember 15-én jelentette a főkormányzónak.⁷ Ettől az időszaktól kezdve Kővár-vidék, Doboka és Belsőszolnok megyék román lakossága a nyílt lázadás útjára lépett.

A dési nemzetörséget október 11-én újjá kellett szervezni, mert az alakulat tagjai közül sokan beálltak a honvédek közé és a 15. Mátyás huszárezredbe. A város 1100 fős nemzetörsége 600 vadászpuskával, 300 kurtállal és 200 lándzsával rendelkezett. A nemzetőrök a város környéki utakat eltorlaszolták, a csomópontokon őrsztruktúrákat állítottak fel. A védelmi feladatok összehangolására a városban héttagú honvédelmi bizottmány alakult.⁸

Urban csapataival november 9-én közelítette meg Dést, és a várost megadásra szólította. A város vezetői – külső segítség hiányában – a kapitulációt és 10 ezer forint hadisarc megfizetését elfogadták. A fegyverek letételére a város piacán került sor, a vidéki nemzetőrök hazatértek.⁹

A város életében a rövid nyugalom után viharosabb napok következtek. A Kővár-vidéki lázadást leverő Katona Miklós őrnagy¹⁰ november 12-én nyomult be Erdélybe. Hadműveletének célja az volt, hogy a Kolozsvár központtal harcoló erdélyi magyar erőknél támogatást nyújtson, illetve megakadályozza Erdély elvesztését. A Dés felé vonulás rossz időjárás mellett történt, a nemzetőrök az ellenséges román falvakon kívül táboroztak. A magyar támadásról az osztrák katonai vezetést november 16-án értesült, annak elhárítására Urban vezetésével 2300 sorgyalogos, 150 sivaliszér indult 5 löveggel. Emellett több ezer román felkelő állt még a császári parancsnok rendelkezésére.

Katona november 19-én támadta meg Dést, amelyet a benne állomásozó „csekély” katonaság 5 ágyúval védett.¹¹ Mivel Urban Katona felszólítását a város feladásáról elutasította, az

⁶ Kádár József 1890. 41.

⁷ Kádár József 1890. 68–71.

⁸ Kádár József 1890. 106.

⁹ Kovács Samu 1887. 131–132.

¹⁰ A Katona Miklós őrnagy (Bona Gábor 2000. 421–422.) vezette nagybányai tábor november elején indult meg az erdélyi magyar erők megsegítésére.

¹¹ Bartha Mór: *Gacsányi Gábor: Az 1848/49-es szabadságharc eseményei Bartha Mór naplója alapján. = Honismereti kutatások Szabolcs-Szatmárban*. IX. Helytörténet. Nyíregyháza 1981. 29–30. (A továbbiakban Bartha Mór 1981); August Heydte: *Der Winter-Feldzug des Revolutionskrieges in den Jahren 1848 und 1849*. Leipzig 1863. 217. (A továbbiakban August Heydte 1890)

utóbbi elrendelte Dés ágyúzását, melynek hatására Formacher őrnagy térparancsnok kiürítette a települést. Ezt követően Katona bevonult Désre, és magához rendelte a város főhadnagyát. Egy szemtanúi visszaemlékezés szerint serege „számban nagy tömeg, de jó része fegyvertelen, s koros emberek nemzetőri cím alatt”. A nemzetőrök a város piacán telepedtek le, ahol négy nagy tábortűzet raktak, Dést csak az időjárás mentette meg a tűzvészől.¹² Katona a főhadiszállását a Haller-háznál rendezte be, ahol rögtön haditanácsot tartott tisztjeivel. A magyar parancsnok a városból kivezető utakra nemzetőrszázadokat rendelt, amelyek előőrsi szolgálatokat láttak el. A sereg harcészültségének ellenőrzésére pedig az éj folyamán próbariadókat rendelt el. Másnap megérkezett a miskolci tartalékseregből a 75 fős bécsi légió, a 73 fős zempléni lovas, a 440 fős hevesi mozgósított nemzetőrség,¹³ egy század a 10. Vilmos huszárezredből és egy hatfontos üteg.

A város körül felsorakozott nemzetőri alakulatokra Urban heves ágyútűzet zúdított, majd ezt követte a svalzsérek rohama, mire a gyalogság többsége szétfutott. A menekülést az ugocsai önkéntes nemzetőrök kezdték meg.¹⁴ A menekülők a városban feltorlódtak, ami a káoszt csak erősítette, ráadásul a Szamos hídját Urban a svalzsérekkel elzárta. Ennek következtében sokan a folyó jéghideg vizén gázoltak át. A hóolvadás következtében az utak feláztak, így a sár is nehezítette a menekülők haladását. A zempléni lovas nemzetőrök és egy szakasz Vilmos-huszár, illetve a bécsi légió kis csapata (75 fő) a hídnál lévő ágyúkat fedezte. Ekkor azonban a tüzérek hadnagya alól kilőtték a lovat, mire a tüzérek elhagyták a lövegeiket. Más források szerint a tüzérek a svalzsérek rohama miatt futottak szét.¹⁵ A futókat megállítani nem lehetett, a sereg Alőr felé vonult. Kosálynál Katona Miklós megpróbálta az alakulatokat rendezni. A visszavonulók a Kisnyíres–Nagyilosva–Sósmező–Kackó vonalon át november 25-én Nagybányára érkeztek. A Dést elfoglaló császári csapatok és román felkelők a várost kifosztották, a hátramaradt nemzetőröket legyilkolták. Hasonló sors várt a Désaknára menekült nemzetőrökre is, akiknek a hullái több napig temetetlenül heverték.¹⁶ Katona seregének élelmiszer- és lőszerkészletei zömében az ellenség birtokába kerültek.

Csernátoni Vajda Sámuel az eseményről számos sajtótudósítást közöl, amelyeket egyúttal véleményez is. Emellett több olyan esemény leírását is olvashatjuk, amelyeket a szerző személyesen is átélhetett. A visszaemlékezés nagyobb része a dési katasztrófáról szól. Hűen ábrázolja a történéseket, annak ellenére is, hogy véleménye számos esetben szubjektivitást tükröz. Ez különösen a magyar seregevezérek, Katona és Baldacci¹⁷ jellemzésénél figyelhető meg. A másik jelentősebb eseménysor, amelyet a szerző részletesebben taglal, a szamosfalvi és az apahidai ütközet. Az előbbi november 12-én, az utóbbi 15-én történt. A Baldacci vezérőrnagy vezette magyar erők mindkét esetben vereséget szenvedtek az Urban által irányított császári dandártól és román népfelkelőktől. Bár ezek az események közvetlen hatást Dés sorsára nem gyakoroltak, mégis Erdély elvesztéséhez vezettek, így Csernátoni részletesebben foglalkozott

¹² Kovács Samu 1887. 135; Kádár József 1890. 127.

¹³ Kádár József 1890. 129.

¹⁴ Az eseményt ábrázolja az *Armee Bulletin* sorozat VII. lapja. Litográfia. (Kincses Katalin Mária: *Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc ábrázolásokon*. Bp. 2010. 88.)

¹⁵ Kovács Samu 1887. 137; Bartha Mór 1981. 33–34; Heydte 1863. 180.

¹⁶ Kovács Samu 1887. 137–139; Kádár József 1890. 131.

¹⁷ Baldacci Manó br., vezérőrnagy, az észak-erdélyi magyar csapatok parancsnoka. (Bona Gábor: *Tábornokok és tőrszisztek az 1848–49. évi szabadságharcban*. Bp. 2000. 144–145. – A továbbiakban: Bona Gábor 2000.)

velük. Az 1848 októberében és novemberében lezajlott Lápos-vidéki eseményeket feltehetőleg a környéken alakult vadászszázad vezetőjétől, Kádár Ferenc nemzetőr¹⁸ századostól hallhatta.¹⁹

Az azonban nagyon érdekes, hogy Csernátóni nagyon vázlatosan ismerteti az 1849-es eseményeket. Pedig a szerző már elég korán, 1849. január közepén beállt a Lápos-vidéki vadászcsapatba, amelynek parancsnoka a fentebb már említett Kádár Ferenc százados volt. 1849. március 7-én ugyanis Mieczyslaw Woroniecki²⁰ alezredes Kádárt egy vadász század alakításával bízta meg.²¹ Az utóbbi Bakk Ferenc és Csernátóni Sámuel hadnagyaival járta be a Szamos-völgyet, és szervezte az alakulatot.²² A század áprilisban beállt az Ormai Norbert²³ ezredes által szervezett I. honvéd vadászrezredbe, amelynek egyik hadnagyául Kádár éppen Csernátónit javasolta április 2-án.²⁴ A század rendszeresen látott el helyőrségi szolgálatot Szamosújváron és Besztercén, végezte a román lakosság lefegyverzését és a rabolt javak visszaszerzését, valamint a foglyok őrzését és kísérését. Ezekről a mozgalmas napokról azonban a szerző rendkívül szűkszavúan ír.

A 180 fős század április végén Besztercén állomásozott, felfegyverezve azonban nem voltak. Kádár százados kérte, hogy a fegyverek beszerzése érdekében Csernátóni hadnagyot küldjék Nagyváradra.²⁵ A vadászcsapat százada májusban Tövisen és környékén állomásozott. Sok volt rájuk a panasz, mivel rendszeresen követtek el kihágást és rablást.²⁶

Ugyanilyen tömörséggel emlékezett meg Csernátóni a besztercei hadosztálynak az oroszok ellenében vívott harcairól (1849. június–július).

Az erdélyi magyar csapatok dévai fegyverletétele után Csernátónit besorozták az 52. soryalozezredhez Nagyszebenben.²⁷ Az alakulat a későbbiek folyamán Itáliába került. 1854-ben leszerelték, és árpástói birtokára visszavonulván gazdálkodással foglalkozott. 1861-ben a magyar alkotmány visszaállításakor szolgabírói hivatalt vállalt megyéjében, majd a provizórium bevezetésekor visszavonult. 1867-ben belépett a Belsőszolnok megyei Honvédegyeletbe, majd 1872-ben a járásbíróságok felállításakor a bethleni kerület járásbírójává nevezték ki. 1889. április 22-én hunyt el Kolozsváron.²⁸

A *Regélő*be a vidéki társaséletről több cikket irt, *Magyar ifjakhoz és szépemhez* című írását a *Regélő Pesti Divatlap*, az „olaszországi történetek” és a *Mihailaş debreceni kudarcra 1848-ban* című történeti visszaemlékezéseit a Kolozsvár 1888–1889. évfolyamaiban közölték le.²⁹

¹⁸ Bona Gábor: *Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban*. Bp. 2008–2009. I. 530. (A továbbiakban Bona Gábor 2008–2009.)

¹⁹ A fenti eseményekről bővebben: Kádár József 1890. 102–112.

²⁰ Bona Gábor 2000. 719–720.

²¹ Magyar Tudományos Akadémia. Kézirattár. Csányi László levéltára. Másolatok. Az aradi Csányi-levéltár, pontosabban az 1849. évi országos biztosság január–június közötti iratairól készült másolatok. 582. Kádár Ferenc levele. Szamosújvár, 1849. március 10. (A továbbiakban MTA Csányi-lt)

²² Kádár József 1890. 168.

²³ Bona Gábor 2000. 549.

²⁴ MTA Csányi-lt. 582. Kádár Ferenc levele. Szamosújvár, 1849. április 2; A vadászrezred szervezésénél a század a 2. honvéd vadászrezred 6. századát képezte. (Bona Gábor 1998. I. 273.)

²⁵ MTA Csányi-lt. 2434. Kádár Ferenc levele. Beszterce, 1849. április 24.

²⁶ MTA Csányi-lt. 2950. A nagyenyedi téparancsnokság levele. Nagyenyed, 1849. május 13; A század harcainak bővebben: Kádár József 1890. 185–187.

²⁷ Bár az 52. soryalozezred pécsi székhelyű volt, az erdélyi kényszersorozottak jelentős része ennek az alakulatnak az állományába került. Ennek talán az lehetett az oka, hogy az egykori honvédtiszteket minél jobban elkülönítsék a honfittársaiktól.

²⁸ Bona Gábor 1998. I. 273.

²⁹ Szinnyei József II. 321–322.

*

A kézirat közrebocsátásánál az eredeti szerkezeten annyiban változtattunk, hogy az utólagos betoldásokat a szerző jelzése alapján az eredeti helyükre illesztettük be. Ezáltal a visszaemlékezés érthetőbbé és átláthatóbbá vált. A szövegtestben csak a központosításon változtattunk néhány helyen a mai helyesírás szerint, a régies múlt- és szóhasználatot azonban meghagytuk. A helyneveknél a magyar mellett a mai hivatalos román nevet is megadtuk.

A visszaemlékezés

[...] ³⁰ kiűtött a pesti forradalom. március 12. 13. 14. és [...] ³¹ [meg]érkezett V. Ferdinánd a minisztériumot és alkotmányt megerősítő irata 15. napján a forradalom villanszikraként villanyozta át magyar hon városait, s Kolozsvár is, hogy Erdély egy lépéssel elérje, mit magyar hon nyert, kitűzte az Unió zászlót. S csak hamar minden középületek, nagyobb házak tetején lengett a [három] ³² színű nemzeti lobogó, s Kolozsvár példájára más erdélyi városok, azok közt Dés városa részt vett a forradalomból. Több közkedvességű egyének, ifjak összegyűjtve a népet, lelkesítő beszédek tartottak [...] ³³ összegyűlt népcsoport [...] ³⁴ Feuregger, ³⁵ Szócs S[amue]l orvos, ³⁶ melyek vezérlete alatt városi hadnagy Vajda Pál ³⁷ házához gyűltek össze, kérve, hogy a népnek számára nyitná meg a Közönség házát, hogy együtt értekezve készítenék petíciót e város részéről is. A hadnagy, ki a maradás megátalkodott embere volt, durva goromba szavakkal utasítá el a népet, melyet néki tisztelnie kellett vala, melynek következtében a nép irtózatossá zajjal lakába tör, ablakait betöré, s ott néhány pálca ütések után megígéri a népgyűlés megtartását, mely után a fáklyás nép eloszlik s tömegestől a színházba rohan, hol itt a szőnyegen lévő darabban a zaj miatt felhagyva, Zelényi szavalá Petőfi Talpra magyar ismeretes honalát, s a strófák végén a nép is örömmámorba fullasztva kiállta az „esküszünket”. Másnap márc [sic!] feltűzetett a városháza tetejére a nemzeti lobogó (unió zászló), s az utcákon zajongó nép torok szakadva kiálltotta: UNIÓ vagy halál. A polgárok mejjén feltűnt a háromszínű kokárda, s ezt követő napokon lelkes szónoklatok tartottak a néphez, s ez felvilágosítva lón a [z el]nyomásról, s a szabadságról, mit majd élvezni fog.

Március [...] ³⁸ több ifjak lelkes buzgalma által nagy nehezen, mivel a Tanács hideg kedvetlensége mián boldogulni alig lehetett, felállított a nemzeti őrsereg. Ívek tétettek ki [a] közhelyeken és csoportosan írták alá a polgárok [a] neveiket. Megjegyzem itt, hogy amidőn éppen én Kolozsvárról hazajöve, hol ekkor Pataki Dániel ³⁹ főbíróval voltam, e város példájára

³⁰ Az első oldal belső sarka kiszakadt, hiányzik egy szó.

³¹ A kiszakadt rész miatt hiányzik egy szó.

³² Az eredeti szövegben az elkopás miatt a szó olvashatatlan.

³³ Az első oldal belső sarka kiszakadt, hiányzik egy szó.

³⁴ Az első oldal belső sarka kiszakadt, hiányzik egy szó.

³⁵ Feuregger Károly Dés városának rendes orvosa volt.

³⁶ Szócs Samu Belsőszolnok megye rendes orvosa volt.

³⁷ Kisbuni Vajda Károly Dés városának főhadnagya volt.

³⁸ A dátum helye kihagyva.

³⁹ Sárospataki Pataki Dániel Belsőszolnok megye alispánja volt.

a polgárokat előkészítendő, egy baráti gyűlés megbízásából Turbucz Ferenc kisdédóvóval felmentünk városi jegyző Ferenczi Károlyhoz,⁴⁰ mint ki ekkor nagyon bírta a nép bizalmát, kérnök meg, hogy velünk kezét fogva, az őrsereg felállítasson, munkálódjunk, a népet előkészítsük. Durva kitéréssel utasított el, ezen szavakkal: „Mikor a nép egybe volt gyűlve, tehettem volna, hogy a bőszültekkkel bosszút álljak, kik régi időkben nem átalották azt mondani, mint megyei tiszték, hogy Dést, Dézsaknaik aljasítják, most Désre szorultak, de megmutatom, hogy nem boldogulnak.”⁴¹ Mi bosszúsán hagytuk el a hitványt, s ennek dacára, másoknak bosszúsága által, s sokunk belé fekvésével rövid napok alatt, mint említtem, felállott az őrsereg. A városháza szegletén elkészült az őrtanya, s a polgárok kettőztetett szorgalommal őrködének a város csendje felett.

Erdély országgyűlést kért. Következés képp a város is petícióval folyamodott öfelségihez a kormányzék útján ennek megadására, öfelsége megadta, s a proposíciókba az egyik pont volt az UNIÓ.

Erdély örvendett, s mindezek a mozgalmak következeiseibe [...] ⁴² Kozma Imre⁴³ főispán hivatalát letette. Igazgató főbíró Mósa József közgyűlést tartott, s követeknek választatnak: Weér Farkas és Torma József.⁴⁴

Megnyilván az ország gyűlése a képviselők nagy lelkesedéssel elfogadva az Uniót, a nemzetet öröm szikrája futá át. Öfelsége megerősítette.⁴⁵

Ekkor már kezdetett, azelőtt is hírlapok útján, a reactionalisták fejüket felemelni, de nem a magyar, hanem a szászok német lapjain. Különösen Benigni⁴⁶ mérges szavakkal gyalázá a nemes lelkű magyar nemzetet. Az oláhokot kezdék bujtogatni a magyarok ellen, s ezek felkeléséről gondoskodtak. A muszka Prut melletti portyázását hírlapok is említik már, de a közhír ennél többet beszéllett rollok.

Mindenki hinni kezdé. [...] ⁴⁷

A szerb rác lázadás kiütött [...] ⁴⁸ Jellasics készül – s a magyar nemzet is ennyi ellenei ellen forrongásba van. Önkénytesek gyűjtenek.

Mit írék, azért írák, mert annak mozgalma mozdítá meg oláh népünket is, s ennyibe a megvét is illeti.

Megyénk meglehetősen csendes volt szeptemberig, már ez holnapban Árpáston keresztül szánként mentek az emberek Naszódra a sárga-fekete alá esküdni, mit okozott ezen a holnapba a minisztérium rendeletéből véghezvitt katonai összeírás a 200,000 újonc kiállítására. Naszódrol Urban ezt megtiltá az oláhoknak kiadni. Naszódra szeptember 21-én kezdetek esküdni menni

⁴⁰ Bodoki ifj. Ferenczi Károly Dész város főjegyzője volt.

⁴¹ E zavaros eszmefutatas arra utalhat, hogy a nemesi városi jogállással bíró Désre számos nemes költözött be, mivel a település egyben megyeszékhely is volt. A főjegyző félhetett attól, hogy a polgárok a nemzetőrséget a nemesség ellenében használják majd fel.

⁴² Két szó a szerző által kihúzva. Olvashatatlan.

⁴³ Kézdiszentléleki Kozma Imre erdélyi konzervatív politikus volt, akit 1848. március 6-án iktattak be főispáni hivatalába, de még e hónap 25-én a dési események miatt leköszönt posztjáról.

⁴⁴ Torma József a nagybányai vonal postamestere volt.

⁴⁵ 1848. június 10-én.

⁴⁶ Joseph Benigni von Mildenberg (1782–1849) az erdélyi főhadparancsnokság titkára, konzervatív szász politikus, lapszerkesztő (Der Siebenbürger Bote) és cenzor.

⁴⁷ Hét sor a szerző által kihúzva. Olvashatatlan.

⁴⁸ Négy sor a szerző által kihúzva. Olvashatatlan.

a legtávolabb helységekből is. Ez idő óta kezdék meg a falusiak kaszáikat egyenesíteni és lánzsáikat készíttetni.

Szeptember 28. óta a Kővár-vidékével szomszédos belsőszolnoki helységekre harangokat vertek félre, a nép csoportosult a Nyíresi-tetőre, mivel némely bujtogatók elhitették a néppel, hogy a magyarok fegyveres kézzel közelítenek őket leölendők. Ekkor már Kővár-vidéken a nép kezdte felmondani a tiszteknek engedelmisséget. Már október 1-én sokezer kaszás, lánzsás és vasvillás nép vitte keresztül Dés mellett kővár-vidéki Újvári Csengerét és az Buttyán László nevű hivatalnokot. A menetet minden faluba harang félreverés előzte meg, s tódult a csoport a szerencsétleneket kíséreni.

Október 5. A kővár-vidékiek ismét elfogák pénztárnokokat, Pap Lászlót s pénztárokkal együtt Dés mellett kísérek Naszód felé. A dési őrseret Weér Farkas nem engedé meg a csoportot megtámadni, de Rettegen hadnagy Grossmann⁴⁹ katonáival a csoportot megtámadta, széjjel veré és sokat megsebesíte, a pénztárnokot pénzzel együtt Désre kísérteté. Másnap Kolozsvárra kísértetett el.

Október 8. Zeyk Károly kormánybiztos Belső-Szolnokban honvédelmi bizottmányt alakíta.

Október 10. Gyéresi Gergely⁵⁰ egy [...] ⁵¹ magát agyon lövé. (erről majd bővebben)

Október 18. Alakult Désen a mozgó őrsereg önkéntesekből, ez nap mentek ki Rettegre. 19-én Málomba és az nap Oroszfalukon⁵² keresztül hálni Bethlenbe.

[Október] 20. Debrekre ment, és a kolozsvári honvédekkel Keresztúrt⁵³ csatlakozott. A debreki udvart 19-én rabolták ki.⁵⁴

20-a Estére Désre ment vissza.

Október 21. Este Désen riadó veretett, mivel a rettegi hadnagy tudósítása szerint Bethlent az oláhok megtámadták és 22-ik október fegyverzették le a nemzetőrséget ott.

November 1. 2. 3. volt Lápos és Domokos ostromállapotba Dimbuj⁵⁵ által, míg a magyar-honi önkéntesektől szétveretett.

November harmadikán szaladott minden felé a székelyek által november 2-án megvert szászrégeni Urban tábor rongya szertesztét. A fűzesiek mintegy harmincat elfogva, lefegyverezve kísérték Désre. E nap állítatunk ki mi lesbe a Rét erdő alá, néhányat elfogtunk vagy kettő halálosan meg lón közülök sebesítve.

November 6. Ismét tudósította Grossman honvédi bizottmányunkat a kocsi tábor gyülekezetéről, de ez másnap elment Naszód felé táborozni Makódra⁵⁶.

November 6. nagy oláh gyűlés volt Szöcsón Dimbuj elnöklete alatt.

⁴⁹ Talán Grossmann Ferenc alhadnagyról, a dési katonai méntelep tisztjéről lehet szó.

⁵⁰ Gyéresi Gergely Belsőszolnok megye sebésze volt. Az eset Kádár József szerint szeptember 16-án történt. (Kádár József 1890. 75.)

⁵¹ Három szó a szerző által kihúzza. Olvashatatlan.

⁵² Alsó- és Felső-

⁵³ Csicsókeresztúr.

⁵⁴ A román felkelők feldúlták Mikes Benedek gr. debreki udvarházát, a gazdatisztjét és cselédeit pedig meggyilkolták. A dési nemzetőrség egy része (108 fő) és egy 45 közvitézből és 8 tizedesből álló Turszky különítmény indult ellenük. A csapatot a román felkelők és határőrök bekerítették és megadásra kényszerítették. (Kádár József 1890. 97.)

⁵⁵ Nyugalmozott román határőr hadnagy, aki Urban megbízásából szervezte a Kővár-vidéki román felkelést.

⁵⁶ Százmakód, Beszerce-Naszód vármegye.

November 8. Tudósítás jött, hogy a kocsitábor Désnek tart Urban vezérlete alatt, és akkor ez tábor Ilosva és Keresztúr közt volt, az őrtüzek százanként Désre is [el]látszottak. Désen nagy volt az örökös.

November 9. Délután érkezett Urban tábora Kozárvár alá, itt két ágyúval köszöntettek, a várostól feladást kért, s ez meglőn, ekkor mentem én is Szamosújvárra.

November 10. Jött bé Urban Désre, itt hadiadót követelt 10 ezer pengőt, a nemzetőrség lefegyverkezett.

November 12. Jött Urban Szamosújvárra. Itt is követelt 40 ezer pengőt, de csak 18 ezerre engedte [le].

November 13. Szamosújvárt riadó veretett, a kolozsváriakkal meg volt az ütközet, a románok voltak a nyertesek. Erdélyben a reakció elemei csak titokban forrongtak, az újonccsillítási kormányrendelet megjelenéséig. Ekkor lépett fel a Bécsből visszaérkezett Urban ismeretes propagandájával. Urban az szászrégeni csatavesztés után 7-8 napok alatt rendbe szedvén magát Dést és Szamosújvárt elfoglalta.

November 14. Kemény idő állt bé. 15-én hó esett éjjel. 16. Jöttem Désre.

November 17. A Katona jövetelének híre Urban jágerei⁵⁷ Szamosújvárra vonultak, és 18-án román segítséggel ismét Désre jöttek.

November 19. Estve a jágerok⁵⁸ és a románok a két hid közt csatarendbe állottak. A Vilmos huszárok⁵⁹ keresztül akartak rontani a vízen. Désre keményen ágyúztak, a jágerok is puskáztak. A piacon felállított román katonák Szamosújvár felé vonultak. Némely városiak szidva térítették őket csatába, mind amellet is [el]futottak. Ekkor történt, hogy a magyarok egyik hatfontos ágyúját a lovak elkapták, s a Szamos széliről, száz meg száz puskalövések között az ágyút gróf Vay Mihály kapitány, hadnagy László János, Lehoczky István őrmester húzták ki. Sebet kapott ekkor egy magyar tüzér, két lábán lőtték meg. A gyalogosok ekkor részt venni nem akartak a lovasokkal, visszavonultak és alatt táboroztak. Vay a húzásba megszakadt.⁶⁰

[November] 20. A magyar tábor Örnél⁶¹ csatarendbe állott. A 600 főből álló szélbeli katonaság⁶² vélek szembe állította fel magát. A magyarok nem tudni mi okból, holott voltak mintegy 2000 rendes fegyverese, egész Kosalyig hátráltak. Ört elfoglalták a szélbeliek és a beteg tegnapi tüzért, aki ott feküdt, elkínnozták, a mellé rendelt nemzetört agyonlőtték. A visszavonulás után az szélbeliek Désre jöttek vissza, felpakoltak és Szamosújvárra mentek.

[November] 21. Jött bé Katona Désre sergivel, mintegy 2000 fegyveres[sel] és 4-5 ezer lándzsással. Ekkor hoztak magukkal 8 ágyút.

[November] 22. Érkezett még meg a zempléni lovasság kíséretében 8 ágyú,⁶³ ezek között két kartács. 23-án még Désen táborozott a magyar honi sereg. Dési táborozás: *Pesti Hírlap* 247. számából kivéve: mely nagyon hű tudósítás: „Október 20. Katona őrnagy úr Szatmárra

⁵⁷ Vadászai. Itt a szerző feltehetőleg a bukovinai kordon (határvasadás) zászlóalj katonáira gondolt.

⁵⁸ A szó kihúzva.

⁵⁹ A 10. (Vilmos) huszárezred százada 1848 októberében szökött Magyarországra Galíciából.

⁶⁰ Vay Mihály gr., 1848. november 12-től a Vilmos-huszárok Galíciából hazaszökött századának parancsnoka volt. A dési ütközetben súlyosan megsérült, december 19-én nyugállományba helyezték. (Bona Gábor 2009. II. 513.); László János hadnagya: Bona Gábor 2009. II. 19.; Lehoczky István őrmesterre: Bona Gábor 1998. II. 378.

⁶¹ Felőr, Beszterce-Naszód vármegye.

⁶² A 17. (2. román) határőrezred zászlóalja.

⁶³ A miskolci tartalékseregből a 75 fős bécsi légió, a 73 fős zempléni lovas, a 440 fős hevesi mozgósított nemzetőrség, egy század Vilmos-husár és egy hatfontos üteg november 22-én érkezett meg Désre.

hívta a szatmári nemzetőr századosokat, egy pénteki napon! S bár a századosok szorgos szüreti dolgaikat elhagyva, többnyire mind megjelentek, ő késő estve jött meg.

Október 21. Midőn vártunk rendelkezést, hadjárási tervet, utasítást, őrnagy úr csinos dictionál elégitett ki, melynek értelme az volt, hogy a parancsolatoknak vakon kell engedelmeskedni. A felsőbbség siker után méri a munkáinkat sat., s a századosok létszámát feljegyezve, kikaptuk az október 28-i indulási poroncsolatot. A legkisebb terv, utasítás, tanácskozás nélkül hazajöttünk nagy expedícióra indulandók azon képletekkel, hogy a fővezér fejében oly tisztán áll hihetően az egész hadjárás, s győzelmi terv, hogy csak vak engedelmesség kell hozzá, és győztünk! Szatmáron szombat estve őrnagy úr poharakot ürített a lelkesült tisztikarral a medve bőrére! Október 28-án kiindultunk fészünkéből a győzelem reményével, s vak engedelmességgel, s 29-én Szatmár szélén álltunk, és itt minden igaz ok nélkül egy hétig, a legszebb időben hevertettek, anélkül, hogy fő vagy alvezéreink csak egyszer is meglátogattak. Anélkül, hogy ezen idő alatt a sereget organizálni, vagy csak a szükséges golyóval és lőporral ellátni valaki igyekezett vagy akarta volna. Én mint százados bementem Bányára⁶⁴ lőport sürgetni és golyót, s bár 32 ½ font puskaporra, 2600 golyóra utalványt kaptam, de három font lőpornál többet 3 napi szemtelenkedés után sem kaphattam, golyót egyet sem. A szuronyos puszkák részére kikaptam ugyan 540 erős töltést, de az apró puszkák üresen maradtak, s mind emellett az egész utalvány benn rekedt, mert bíztunk, hogy talán valamikor kiadandják, mi ugyan soha meg nem történt. Sok puszkaporról fognak, tudom, számolni. Egy heti heverés után november 5. elindítottak Kővár-vidékire anélkül, hogy szállásunkról, élelmünkről az Istenen kívül más gondoskodott volna! Kenyeret kaptunk ugyan néha-néha, de húst, bár minden nap a zsoldból 4 pengő krajcárt húsrá elhúztak, semmit sem, s mégis nagy lármát ütnek némelyek, hogy a szatmári kortes nemzetőrök raboltak, prédáltak, azért mert a puszta falukban tyúkot, libát, sertést, s ahol kaptak ökröt is öltek és vágtak. Igen is vágtak, mert éhen elveszni nem akartak. Kővár-vidéken majd minden falut üresen találva, s látva hogy itt poggyászaink elvitetésére előfogatokat nem kaphatunk, csoda-é ha nemzetőröket küldtünk ki a bércekre, hogy fogjanak ökröket, melyekkel magunk poggyászainkot, betegeinket, s halottainkat fuvarozzuk. Vagy tán betegeinket az úton hagyni, s holminkot elhányni kellett volna, mert annak mi vagyunk az oka, hogy a szegény nép tévútra vezetett, és semmivel segíteni nem akart? Nagy kár volt, hogy a tudósító urak nem méltatnak magokat egy kis táborjárásra megalázni, s csak 1000 embernek egy napi költségeiről, s követeléseiről gondoskodni.

Különös volt ezen mi hadjáratunkban az, hogy ennek tervéről, céljáról a fővezéren kívül senki mit sem tudott. Minden század különváltan, rendes parancsnok nélkül, egy valahonnan érkezendő fél ív papírtól várta és kapta a gyakran értetlen és határozatlan napiparancsot. Hányszor átkoztam, hogy a parancsnokok bár magától értelmesen tudnának egy rendeletet kiadni! Majd minden nap változtak a fővezér kénye szerént a parancsnokaink, s lehet-é már követetni, hogy ily zagyva kormányzat egységet vagy lelkesedést tudott volna a hadseregben előidézni, vagy teremteni? Az egész sereg századonként különböző falukban úgy szórattott szét, hogy rendesen egyik század sem tudta azt, hogy a szomszéd falukban van-é sereg, vagy nincs. Minden század külön terv szerént táborozhatott, annyira hogy csak az Urban kegyelmének, s az oláhok gyávaságának lehet tulajdonítani, s tulajdonítottak is, hogy még Kővár-vidékiről legalább is 200 rendes katonával vissza nem kergettek. Tíz napot vesztgettünk Kővárban

⁶⁴ Nagybányára.

tétlenül, harangok leszedésével, küldözgetésével, és élelemrequirálásokkal töltve időnket, s minthogy a gyújtogatás, prédálás több helyeken felsőbb parancsból történt, csoda-e, ha a nemzetőr, ki a világon mindenütt az ily esetben pontosan szófogadó, a parancsolatot teljesítette? Míg a századok Kővár-vidéken erre-arra barangoltak, s néha többen is összegyűlve, szabad ég alatt igen kényelmetlenül táboroztak, addig Berkeszen, a fővezér udvarában zene, pohárköszöntések, s akasztási ítéletek folytak, s úgy nézett ki a dolog, mintha már az egész Erdélynek kétségtelen urai lettünk volna. Így töltöttük az időt Kővárt, mialatt Dés és Kolozsvár hiába várta a győzelmes magyar tábor. Feladta magát az első november 9-én, a második 16-án. A mi táborunk Kővár-vidékiről november 15-én lépett át Dés környékére. 22-én Désen a tiszti gyűlésben fővezérünk azt állította, hogy Kolozsvár sorsáról mit sem tud. Szinte öt hét telt el, míg hazánkból Dés alá jöttünk, öt hét alatt tettük meg azt az utat, melyet visszajövet két nap és egy éjszaka elvégeztünk! A késlekedés kifogyasztott a jó időből, kipusztította a nemzetőröket lábbeliekből, élelemhiányt is sokan szenvedtek, s legfőképp a kolera dühöngése a századok lelkesülését már Désnél annyira lehangozta, hogy ott már az egész egy vert hadnak mutatta képét. Főbb- és altisztek a teendőkről mit sem tudván, mert ez a fővezér örök, nagy titka volt, nemzetőreiket semmi bizonyossal lelkesíteni, biztatni nem tudhatták. Ily előzmények után, mikor a századok többnyire szétszórva heverték, mikor az ütközet napján is, az ellenség elébe az összes haderőnek alig egy tized része állíttaték ki, a fővezér maga sincs jelen az ütközet kezdetén, több főtisztek a tervből semmit sem tudnak, csoda-e, ha a minden terv nélkül kiállított rendetlen tömeg a rendszeres katona erő elől megszaladott? Csoda-e, ha a vezérek nem tudva semmit sem az ellenség erejéről, sem tervéről, egymás után rohantak, s egymást elijesztették? Csoda-e, ha a nemzetőrök kapva az alkalmon, hogy most egy elunt hadjáratról megmenekülnek, azért is siettek hazafelé, nehogy egy ily elátkozott, s elunt hadjáratra visszafordíttassanak? Mi módon történt az is, hogy 16 ágyúból csak 4 állíttatik az ellenség eleibe, s abból is alig lőttek hatot, s azon négy ágyú is oly helyre állíttatik, hol az ellenség szünteleni ágyúzásának útjában áll, s hogy ágyúink nagyobb részét el nem fogják, csak a bécsi légió néhány bajnokainak köszönhetjük. Hát az miként, hogy a visszaszaladó sereget senki csak egy szóval is sem feltartóztatni, sem valahova parancsolni nem akarta, hanem az egész minden vezér nélkül ment amerre akart?

Hazajövénk, így nagy gyalázattal és a következő nagy tanulságokkal: Hogy lehet valaki igen jó szónok és rossz hadvezér. Továbbá vak engedelmisséget csak oly vezér követeljen, ki fejével jót áll előre is a szerencsés eredményről. Tudatlan vezérnek tanácskoznia kell, s értelmes vezér is oktanul teszi, ha a kisebb s nagyobb hadvezetőkkel tervének legalább lényegesebb részét nem közli. Lándzsás, koszos, tudatlan nemzetőr pedig fegyveres, rendes katonaság ellen nem használható, kivált széthagyatva. A néptömegnek a tömegben van az ereje, ezt szétszórni kábaság. Végre, képtelenség, de mégis megtörtént, hogy van hadvezér, ki a harcmező környezetéről, szomszéd ellenséges és rokon hadseregek miben és hollétéről mit sem tud, s még is hadat akar vezetni. Désen november 22-én nem tudta a vezér, hogy Kolozsvár be van-e véve. Enélkül pedig a Désre való menetelünk is céltalan volt. Egyszóval: hadjáratunk a tatárjárásról tiszta fogalmat adott, s végül mégis a nemzetőrök hibásak mindenben! Pedig mi mentünk ahova vezéreltek, tettük, amit parancsoltak, szaladtunk, mert rendelték, elszéledtünk, mert ellenkezőt senki nem rendelt. Egyáltalában vakon engedelmeskedve verembe estünk.

[November] 24-én délelőtt 11 órakor riadó veretett, Urban 2000-nyi sergivel a Rét erdő alatt volt már, megkezdődött egy tüzes csata, a magyarok elszaladtak.

Itt elesett mintegy 8-9 önkénytes, a svalizserek⁶⁵ üzöbe vették a szaladókat és a kistemető sikátor melletti hídnál kemény egybe csapás volt. Néhány lándzsás lelövetett és puskás Péterlakából⁶⁶ lövetett meg. Az önkénytesek nyomultak, s a Szajka-patak hídjánál ismét keményen folyt a tüzelés egy aula⁶⁷ lelőtt egy dragonyost⁶⁸, azzal elszaladt szerencsésen. A Rét erdőnél is elbukott öt svalizsér. Folyt az utcákon a lövöldözés, sokakat, kivált a gubásokat lőtték agyon. A megyeházától egy önkénytes dragonyos kapitányt, gróf Lambertet agyon lőtték. A bucsi (?) háza előtt pedig egy Vilmos huszárt, egy trombitást, egy őrmestert és egy-két közlovas vitézt lőtték agyon. T. Zsigót a patikába meglőtték, és ez éjjel a boltokat és az várost kirabolták. A dési ütközet alkalmával, amint a magyarokat Urban meginté, a puskaműves előtti hídnál bódorgott egy részeg gubás magyar, kit összeszidva egy magyar Vilmos huszár, miért a részeg rálőtt, de csak a füle töve tájt találta [el]. Ekkor az ember több házakba be akart menni, de mégis csak az utcán a kert⁶⁹ mellé támaszkodott arccal, mikor egy polják⁷⁰ katona rálőtt és csak megsebezte, halálosan nem találta, ekkor az utca közepibe, a sárba, a Kis temetőre feljáró sikátornál lefeküdt, tette magát holtnak.

Kevés idő múlva ismét jön egy polják, ez holtak véle, csizmáit mivel bakancsa nagyon rossz volt, lehúzta és tovább ment. A magyar egy szót sem szólott. Később ismét jött néhány polják, ezek közül egy kilátszó hasába szúrta szuronyát, de ez a seb sem volt halálos, kevéssé folyt [a] vére, az ember mégsem szólott semmit. Végére néhány lándzsások jöven, mondá egyik a másíknak oláhu: Hallod-e öreg ez lopta el apád jószágát, és ekkor gubáját levonva fejét kezdték el lábaikkal ütni. Az ember ekkor is holtak tette magát, de a feje megdagadt orrán-száján vére megindult, s háromórai kínos vonaglások közt meghalt.

A puskás Péter halála így történt: mint a bácsiak⁷¹ jöttek a városba, egy svalizsért, ki egyedül jött, lelőttek. Ennek kardtokját a puskás leoldotta s házába bevitte, (ezt hihetőleg meglátta más svalizsér)⁷², de utóbb a Kis temetőből lejött katonák közül egy benézett Péter puskás udvarába, s a kerten benyújtva puskáját úgy találta szíven, hogy helyéből meg sem mozdult. A katonák elhaladta után az éppen mellette ülő alma áruló vénember megszólította, hogy menjenek már bé, s akkor látta, hogy a puskás elvérzett, s tagjai merevültek. Itt Urban egy katonát, ki a puskás köpenyét lehúzta, agyonlövetett.

Midőn a katonák a Szentpéter-hegyi szőlőkbe értek, az elfutó pásztornak két gyermekét összeszurdalták, és 27-én temették el az egyiket, ki meghalt. Sok kínok után a másik is utána elhunyt.

25. Temették el a kapitányt és három más dragonyost. A gyalog románokat pedig titkon temették el.

26. Temették el a magyar elhaltakat, éppen 14-t, a Kis temető felső végibe.

26. Ment Urban sergével [Nagy]Bánya felé, de csak [Magyar]Berkeszig ment és hál [...] mezőn⁷³, innen miután Lápos vidékét lefegyverezte, visszaindult. December 1. Szállt meg

⁶⁵ A 3. (Ferdinánd Miksa) könnyűlovas (svalizsér) ezred katonái.

⁶⁶ Petrilaca, ma Palackoshoz (Ploscoş) tartozik Kolozs megye.

⁶⁷ Bécsi légió katonája.

⁶⁸ Az 5. dragonyosezred katonája.

⁶⁹ Kerítés

⁷⁰ Lengyel

⁷¹ Feltehetően a Kolozsvár melletti Kisbácsról (Baciu) van szó

⁷² A zárójelbe tett rész az eredeti szövegben ki van húzva.

⁷³ Három betű olvashatatlan.

Urban seregivel Nagyilondán és december 1. éjjel ölte meg két szélbeli katona Szeketurán Hatházi Zsigmondot.

December 2-án jött vissza sergével Désre, hozott magával sok magyar foglyokat, nevezetesen Técsi Sámuel⁷⁴, Kádár Ferit⁷⁵, Bakk Ferit, Méhesi Józsefet és Deézi Ádámot, s másokat két Vilmos huszárokkal együtt.

Dec[ember] 3. Ment el sergével Kolozsvár felé vivén magával az irt foglyokat. Urban Kolozsvárra menve az alábbi plakátot bocsátotta ki:⁷⁶

Hirdetmény

„Hivatali helyzetem nem jogosít ugyan engem arra, hogy proklamációkat bocsássak ki, kötelességem azonban, a rendelkezésem alatti császári seregekkel, a polgári táborommal, a magyar pártütők kegyetlenkedéseinek, a rablásnak és pusztításnak véget vetni.

Utóbbi kirándulásommal a császári vitéz seregek a 14000 emberből álló és 16 ágyúval ellátott ellenséget Désnéli erős állásából kiverte; gyáva vezérei az ellenségnek Katona Miklós és Teleki Sándor kéjhölgyekkel együtt elszaladtak pártütő csordájukat magukra, betegeiket nekünk hagyták. Mi ez utóbbiakat testvéreileg gondoztuk, ők bátorságban vannak! Az ellenség ellenben útját gyújtogatással és hóhéri gyilkossággal bélyegezte; 32 felakasztott románt vétettem le a bitófáról, s temettem el.

Teljes jogom lett volna Dés városát – hol dühöngő nők orgyilkosilag csapataimra löttek – elhamvasztatni, de a város az égéstől és pusztítástól megkíméltetett.

Felfogott levelek és köriratok által B. Szolnok megye köribe az illető helységek előjáróinak halálos büntetés fenytéke terhe alatt meghagyatott minden románt, ki Naszódon urunk őfelségének hűségét esküdt, kiadni.

Én erős és hajthatatlan akarattal nyilvánítom, a rendelkezésem alatti vitéz császári seregek erejével miként:

1. Minden közönségi előjáró, jegyző, bíró és esküdt, ki engem a pártütő seregek gyülekezéséről vagy közeledéséről nem értesít, vagy éppen az ellenségnek menedéket nyújt, agyon fog lövetni.

2. Minden helység, melyen seregeimmel áthúzódok, köteleztetik fehér, vagy fekete-sárga zászlót kitenni, a lakosok a császári igaz ügyet elismerni, haditörvény alá fogják magokat rendelni, s e hon hadi főparancsnoka, tábornoki helytartó Puchner ő nagyméltósága rendeleteinek híven engedelmeskedni.

3. Minden helység lakosa köteleztetik fegyvereit, és hadi eszközeit letenni, és azokat a császári katonaságnak tüstént átadni.

Ki ezt nem teszi, fegyvereit és lövő eszközeit elhallgatja, agyon fog lövetni, lakott házak pedig, melyben a fegyverek és lövő szerek fognak utólagosan találtatni feldúltatnak és merőben elpusztítatnak.

⁷⁴ Százados, a magyarláposi nemzetőrség parancsnoka.

⁷⁵ Százados, a domokosi nemzetőrség parancsnoka.

⁷⁶ A proklamációt közli Kádár József 1890. 147–148.

4. Amennyiben erőm, s jó akaratom engedi az élet és vagyon bátorságról mindenkit biztosítok. Ellenben pedig nyilvánítom, hogy minden románért, ki császára iránti hívségért netalán fel fog akasztatni, vagy máskép kivégeztetni, két magyar fog felakasztatni.

Titeket pedig, románok, komolyan intellek, a foglyokkal ne kegyetlenkedjétek, vagy azokat meg ne öljétek, az általam kiadott biztosító levelek iránt engedelmességgel viselkedjétek, az uraknak kirabolt vagy felosztott javait késedelem nélkül visszaadjátok, minden további rablástól és pusztítástól óvakodjatok, az uraság erdeit és mindennemű vagyonait épségben hagyjátok, általában minden gyalázatos erőszakoskodástól halálos büntetés terhe alatt tartózkodjatok magatokat. Ím látjátok románok, miként a császári igaz ügy, melynek hívei voltatok, győzött; a pártütők nagyobbára szétverettek, sokan elhulltak, több árulók megadták magukat. A törvényes rendnek helyre kell állni, a kölcsönös bizodalmat meg kell nyernünk, ha testvérileg akarunk egymással élni.

Még egyszer tehát románok, magyarok, németek, s az halálos büntetés terhe alatt felszólítalak a vagyon és személy biztonság megtartására, a hívságos uralkodásra vágyó párt által nagyobbára elcsábított véetlen ellenség védelmezésére, s halált mondok pártütőkre, alkudókra s az uralkodó császári ház és az alkotmányos összes monarchia elleneire!

Lucchi⁷⁷ százados és alezredesi segéd

Rosenbaum⁷⁸ főhadnagy és auditor

Urban cs. k. alezredes

December 4-én tartott tiszti ülésből 1702. számok alatt ír fel a tisztség a foglyok szabadon bocsátásáért a Guberniumba.⁷⁹ Ugyanezen számok alatt parancsoltatik a fegyverek beszedése.

December 6-a érkezett meg a kormányászéki rendelet [...] számok alatt, melyben a tisztség helyreállítatik, s a tisztek hatálya meghagyatik.

December 8-án este sárga-feketére festették a dési várdaházat a román határőrök.

December 15. Mentek Désen át egynéhány ezer lándzsások Zsibó felé, hol hírlik, miképp egy magyar tábor lenne besáncolva. Ekkor ment arra a Désen örökdő katonaságnak is egy része. A dési cravall után Dész ez napig csendbe volt, most ismét élénk mozgás van keblében.

December 16. Mentek Désen át a szászok Kolozsvár felé. E tábor állt mintegy 1000 lándzsából és egy század jägerből.

Ugyanez nap este a Mihailas⁸¹ tábora a Béla-hegy alatt számos tüzek mellett táborozott.

December 17. Reggel 8 órakor banda kíséret mellett ment át Désen Somkút felé az irt tábor, mely állott mintegy 5000 lándzsás emberből.

December 17. Tegnap átment szász tábor Szamosújvárról ismét visszajött Désre.

⁷⁷ Leontin Lucchi százados (17. határőrezred).

⁷⁸ Adalbert Rosenbaum hadbíró főhadnagy (17. határőrezred).

⁷⁹ Az erdélyi főkormányászék a tevékenységét gr. Mikó Imre vezetésével Erdély osztrák megszállása után is folytatta, míg Anton Puchner br. altábornagy, erdélyi főhadparancsnok 1848 decemberében feloszlatta.

⁸⁰ A rendelet hivatali számát kihagyta.

⁸¹ Feltehetőleg Ion Mihailas főhadnagyról (17. határőrezred) van szó, aki Urban megbízásából szervezte a román népfelkelést a Szamos völgyében.

18. A szász tábor lándzsásai Désaknára mentek. Ez nap jöttek Désre ismét a Károly Ferdinándok⁸² mintegy 600-an. December 18. A megyei tisztség a főkormányszéktől az adó beszédésére 1729. szám alatt katonai erőt kér, úgy a rektifikációra is, minthogy a falukoni járása a tiszteteknek nem bátorságos. Ugyan

18-án statáriumot is kér, mint hogy a gyilkosságok eláradtak: Girolton Békési Zsigmondot és Babos Károlyt megölték, úgy Toroczka Lászlót is. Tisztségi kérelem 1732. számok alatt lett ugyan csak

18. A tisztség 1730. számok alatt folyamodik a kormányzékhez, hogy adjon felvilágosítást, mennyiben érvényes a 2. oláh ezred kormánya Reinenger aláírása alatt kelt azon átírtára, miszerint, hogy falusi Pap Jákobot Belső-Szolnok, Doboka és Beszterce-vidéke 96 faluinak praefectusául nevezte ki a honvédi bizottmány.

És másnap 19-én ismét jött vagy 400 Károly Ferdinánd és az egy század szász nemzetőr vadászok, fele Kozárvarra⁸³ ment.

Ez napon egy katona jött szállásomra, szilágyi születésű magyar ember, arcán hosszas bú nyomai látszottak, szemei homályosultak, mintha tébolyodásnak előjelei mutatkoznának rajta. Sokat beszélék vele, s mondá, hogy ő sorsvonás útján most évben soroztatott be katonának, akkor éppen mátkás volt, s el kellettven jönnie, azóta soha honát, mátkáját nem feledheti, felette sokat búsult azóta, s búsul mai napig is búját kettőzteté az is, hogy magyar létire nemzete ellen kell harcolni, mondá, hogy a kétszeres bú egészségét felemészte már, s közel áll azon ponthoz, hogy megtébolyodjon.

19. December az alparéti járásból teméntelen ételt szállítottak Désre a katonaság számára, úgy látszik, téli szállásuk itt akar lenni.

20-21. Az egész megyéből sok élést szállítottak Désre a katonaság számára.

22. Jöttek haza Jablonski oberster⁸⁴ vezérlete alatti vitézek Zsibórol, hol visszavonulniok kellett. Mihailás kaszásai eloszlottak. A szász nemzetőrök közül is néhányan elestek.

22. December este 11 óra után mentek ki az Jablonski vezérlete alatt Kápolna felé a K. Ferdinánd féle katonák. *Honvéd* 2. szám. december 28. 1848: December 21-én veretett meg Binder⁸⁵ Zsibónál. December 22-én indultak Kisnyíresről Dés felé a 31. honvédzászlóalj, egy pár század Sándor gyalog, két század az 55. honvédzászlóaljból, szatmári önkéntesek, székely nemzetőrök, Kossuth és Vilhelm huszárok, s a borsodi ágyúüteg.

Utunkban vandál jellemre mutató pusztítások nyomaival találkozunk. Maradandó emlékei ezek Urban táborozásának, de fájdalom Katona Miklóséinak is, ki nem átalotta a magyar nevet ily rabló csordába illő gaztettekkel szennyezni. A nép elébb még nem esmert, futott tőlünk, mert azt hívé, ismét Katona Miklós jó, de miután tapasztalta, hogy mi nem vagyunk ellenségei, hogy mi minden honpolgárnak, ki meg nem támad, baráti kezét nyújtunk, hogy sergünkben egyes zsarolási kihágások is a legszigorúbban büntettetnek, áldás és szerencse kívánatokkal halmoztatott. Még azon nap este Kápolnánál előöreinket az ellenségnek egy külön csapata megtámadta, de visszaveretett. Másnap, 23-a reggel az ellenség Désről már egy tetemes sereggé növekedve Kaczkónál újból megtámadott. Dörgöttek az ágyúk, mind két felé, de sergünk

⁸² A 31. (Károly Ferdinánd) sorgyalozezred katonáiról van szó. Az erdélyi kiegészítésű alakulat mindhárom zászlóalja az országrészen állomásozott.

⁸³ Cuzdrioara (ma Kolozs megyében).

⁸⁴ Gustav Jablonsky es. kir. ezredes, császári dandárparancsnok, az 51. sorgyalozezred parancsnoka.

⁸⁵ Feltehetőleg Wilhelm Binderről, a 17. (2. román) határőrezred tisztjéről van szó.

jöllehet nagyobb részét csata edzetlen újoncok tették [ki], vitézül megállotta a tüzet, vitézül csatázott, s ismét megfutamtatta az ellenséget.

Ez alkalommal szentelte fel a lobogóját a 31. zászlóalj. Innen folytonos csatázás közben jöttünk Désig, hol az ellenség újból összszeszedvén magát, ágyúszóval fogadott, azonban rövid, de kemény csata után ismét miénk lett a győzelem, és mi bevonultunk Dés városába, a polgárság heves éljenzései között. Bevonulásunk után nem követtük dicső elődünk Katona Miklós példáját, hogy a nyugalomnak és a vig életnek adjuk magunkot, hanem nyomultunk a megfutamlott ellenség után. Szentbenedeknél utolérték, s elfogtak huszáraink néhány poggyászos szekeret, s néhány szász nemzetőrt, a határőr vadászokból is elejtettünk néhány foglyot. Veszteségünk egy halott és hét sebesült. Az ellenség halottjait és sebesültjeit elvitte, s mégis találtunk az úton egy halottat, s a dési kórházban 9 sebesültet. December 25-én Szamosújváron át, hol csak ebédeltünk, Nagyiklódra jöttünk, 26-án Kolozsvárra.

Zsibóról december 20-ról Czetz tábornoki főnök⁸⁶ jelenti, hogy a Szamos völgye az ellenséges csapatoktól megtisztított.

A működő sereg, mely egy zászlóalj székely, egy osztály Mátyás huszár, egy század erdélyi nemzetőr és két ágyúból állt, reggel hat órakor indult ki Zsibóról, a többi sereg és két ágyú Zsibó fedezésére hátra maradt. Az előcsapatot Bethlen Gergely őrnagy⁸⁷, a középcsapatot Mikes ezredes⁸⁸, a tartalékot pedig Kemény Farkas őrnagy vezette.

Az előcsapat bátran nyomult előre. Ezalatt egy osztály Mátyás huszár Szabó Ferdinánd⁸⁹ százados vezérlete alatt Borzovát elfoglalta, s felgyújtá, s az ellenség Szurduk s a körülte fekvő halmokat, a Szamos bal partját megszállá, és Juhász százados⁹⁰ az ellen háta mögé Tihó elfoglalására és felgyújtására, hogy sehol se legyen az ellenségnek maradása, küldetett ki. A csata itt megkezdett. Az ellenség erősen tartá magát, száma 9-10 ezerből állott a népfelkeléssel együtt. S fél óra múlva a tér a miénk volt. Két székely ezredbeli közvitéz, nehéz, a tűzmester és a tudósító tábornoki főnök könnyű sebet kapott. Az ellenség a legvadabb futással rohant szét az erdőbe. Horváth százados⁹¹ egy eszkadron huszárral ment üldözösökre, mi az ellenség zavarodását még inkább emelé. A gyalogság benyomult minden akadályok dacára az ellenség falvaiba, és azokat felgyújtá. Kitüntették magokat Mikes ezredes, Bethlen őrnagy, Harsányi tűzmester és Fejér Ignác gyalog székely ezredbeli őrmester⁹², ki a Szamoson nyolc önkénytelen ajánlkozott társaival átment, Szurdukot felgyújtá, s egész Csokmányig nyomult elő. Dicséretet érdemelnek a Mátyás huszárok, s a székely zászlóalj vitézei (lásd *Pesti Hirlap* 848. december 28-i [...] ⁹³. számát).

A graenzjägerek és naszódi szélbeliek mintegy 1500, és mintegy 100 svaliszér lovas, miután a magyarok az oda recognoscirozni küldött egy század Karl Ferdinandot visszaverték és másnap reggel úgymint

⁸⁶ Czetz János őrnagy az erdélyi magyar csapatok ideiglenes parancsnoka és vezérkari főnöke (Bona Gábor 2000. 148–149.)

⁸⁷ Bethlen Gergely őrnagy, a 15. (Mátyás) huszárezred osztályparancsnoka (Bona Gábor. 2000. 247.).

⁸⁸ Mikes Kelemen gr., ezredes, a 15. (Mátyás) huszárezred parancsnoka (Bona Gábor. 2000. 517–518.).

⁸⁹ Szabó Ferdinánd a 15. (1. székely) határőrezred, 1. zászlóaljának tisztje volt (Bona Gábor 2000. 642–643.).

⁹⁰ Juhász József az erdélyi menekültekből szervezett zászlóalj századosa volt (Bona Gábor 2000. 414.).

⁹¹ Horváth Miklós százados, a 15. (Mátyás) huszárezred századparancsnoka (Bona Gábor 2008. I. 68.).

⁹² Fejér Ignác a 15. (1. székely) határőrezred 1. zászlóaljának őrmestere volt (Bona Gábor 2008. I. 338.).

⁹³ Honvéd 1848. december 28-i száma.

22. December Kápolnához közel értek, ott messziről ezek tüzet látva képzelték, hogy a magyar tábor ott van, de ezen tűz a magyar sereg háta megett, jó messzi volt. A magyarok pedig egy háromszög alakú sáncba voltak elrejtve. A császári katonák, mint csak a tűznél képzelve a magyarokat, oda siettek, s midőn csaknem a háromszöghöz értek, kezdenek a magyarok keményen tüzelni, ágyúzni, s heves csata után a császári katonaság visszavonul, egynehány halottat és több sebesültet számlálva. A császári katonaság a dési két híd közé vonódott, s plenk láncba.⁹⁴ A magyarok pedig előrenyomulva másnap délbe 12 órakor Alőrnél ütöttek táborn, honnan délután 1 órakor keményen kezdetek Dés felé ágyúzni. Az ágyúzás folyt szünetlenül fél kettőig, ekkor a szászok irtózatosan szaladtak Szamosújvár felé, utánuk a gränzjägerok, ezek után a svalzsérek és végül a Károly Ferdinándok. A Csür(?) -hegy⁹⁵ felé felállított plenk, mely állott a grenicer oláhokból és szász nemzetörökből, a hegyeken vonultak Désakna felé. Három órakor bejött Désre a magyar tábor. A bihari nemzetörök kezdetek legelőbb az üzéshez és a Szamosújvár felé menő városvégen elfogtak 10-et, kik közül egyik oláh grenicer, a többi pedig szélbeli galíciai jäger volt. A császári sereg üzetett folytonoson, a magyar sereg még meg sem állva Désen, vonult keresztül a városon. Állott a sereg Vilhelm és Kossuth huszárokból, debreceni nemzetörökből, volt 9 ágyújuk, önkénytesekből és Alexander gyalog katonákból⁹⁶.

Az üldöző magyar sereg este nyolc órakor nemzeti dalok danolási közt jött vissza a városba. És ekkor érkezett meg Böhm⁹⁷ generális⁹⁸, ki a sereg főparancsnoka. Elfogtak ekkor Jablonszki oberstertől 13 bagázsiás⁹⁹ szekeret és 31 foglyot, kik közt volt négy oláh szélbeli, két beszercei nemzetör és a többi galíciai gränzjäger volt.

24-én érkezett meg egy zászlóalj székely gyalog¹⁰⁰, este 8 órakor pedig, csak háromórai nyugvás után, elmentek Kolozsvár felé és ez éjjel Szamosújvárt háltak, honnan másnap beérkeztek Kolozsvárra, hol az ellenség már előre kivonult. Víttek 5 ágyút magokkal. Megérkezett Désre ekkor egy esquadron székely lovas¹⁰¹ is, kik hasonlólag másnap, az az 25-én Kolozsvár felé indultak.

25. A tegnap éjjel érkezett kolozsvári, tordai, nyedi, vinci menekült nemzetörök¹⁰² reggel elindultak, mintegy harmadfél százan Kemény Farkas¹⁰³ társvezérlete alatt Kolozsvárra, aki elindulás előtt beszédet tartva serge előtt, a többek közt így szóllott: Önök honukból menekültek, önök vándorok és bujdosók, de mintegy 150 mértföldnyi utat átbujdosni, csupán még sem nekem, sem önöknek nem érdem. Az érdemet ezután arathatjuk, ha gaz ellenünkkel szembe szállunk. Az ellenség nincs messze. Ígérjék önök, hogy véle szembe szállandnak, hogy így igényük lehessen érdemre, önöknek nem leszen szabad ezután engemet s zászlójokat hosszas

⁹⁴ Csatárlánc.

⁹⁵ Olvasata bizonytalan.

⁹⁶ A 2. (Sándor) sorgyalogezred 3. zászlóalja az erdélyi magyar hadtest alárendeltségében harcolt.

⁹⁷ Erdélyben és Székelyföldön sokszor előfordul, hogy Bem József családnevét ebben a formában használták.

⁹⁸ József Bem vezérőrnagy, az erdélyi magyar csapatok parancsnoka.

⁹⁹ Poggyász.

¹⁰⁰ A 15. (2. székely) határőrezred zászlóalja.

¹⁰¹ A 11. (székely) huszárezred alezredesi osztályának szakasza.

¹⁰² Az Alsófehér megyei, aranyosszéki, Torda megyei és kolozsvári nemzetörökből Csucsán, 1848. november végén Kemény Farkas őrnagy egy önkéntes zászlóaljat szervezett, amely később a 75. honvéd zászlóalj lett.

¹⁰³ Alezredes, az erdélyi magyar hadtest dandárparancsnoka (Bona Gábor 2000. 432–433.).

együtti vándorlás után elhagyni. Ki elhagy azt gaz pecsovicznak, hazaárulónak tekintem. Légyenek önök elhatározottak, szilárdak, s kövessenek engem.

E beszédet hangos éljen kísérte, s a csapat elindult.

Estve megérkeztek a Coburg huszárok¹⁰⁴ és sok önkéntes gyalog magyarhoni csapatok, meg egy csapat Kossuth huszár¹⁰⁵ is.

25. Este érkezett meg az aula¹⁰⁶ is.

26. Dél előtt 11 órakor megérkeztek vagy kétezer egynehány száz önkényes gyalogok.

Ez nap kis csetepaté volt, mert egy Vilhelm huszár sebesen jöve Kolozsvár felől, azon tudósítást hozá plázcommendáns¹⁰⁷ Jeneinek¹⁰⁸, hogy a Kolozsvár felé menő magyar csapatok beérkezve Kolozsvárra, Urban a hegyeken átjőve, Válaszútnál táboroz, hátba támadandó a magyar sereg.

Azonban a Rózsa-hegyen ezután kevéssel megláttak egy lovas vizsgálódní, ekkor már össze voltak trombitálva a Coburg huszárok, s terjed a hír, hogy az Urban spionja, Csija lesz. Két Coburg huszár megkerüli s elfogja. De ez egy dési szakács volt, s térden állva reménykedett életéért, mind emellett is kezét, mint gyanúsnak, megvagdalták, s a városba lehozták. Elszaladt lovát is behozták, alig tudván megfogni. A katonai mozgalmakra a templomba lévőek is, mivel karácsony másodnapja volt, eloszoltak, nem érkező a rector, ki ekkor szokott prédikálni, beszédét elmondani.

A Coburg huszárok Désen vetették le sárga-fekete rózsáikat e szavakat mondván: Haljon s vesszen a császár. Földhöz dobták, s nemzeti rózsát tűztek a csákójukra. Isten segítse a derék magyar vitézek kardvasát. Elmentekkor¹⁰⁹ 7 ágyút vittek magukkal.

27. Reggel az aula, pozsonyi¹¹⁰ tegnap jött. Egy zászlóalj honvéd és egy csapatocská lovas Kossuth huszár, megindultak Kolozsvár felé két ágyúval.

November 12. reggel mintegy 4000-nyi magyar tábor kiindul Kolozsvárról Urban ellen. Egész nap szakadó esőben estig utazik, éhen s szomjan az éjjel szabad ég alatt tölti. Másnap reggel hat órakor megindul a tábor étlen szomjan, s délután két óráig kettőztetett lépéssel halad. Közéledve Szamosújvárhoz hadi rendbe állítatik. Ekkor kérdé Baldacci nemzetőreinket: Nincsenek önök elfáradva? Nem vagyunk, felele a sereg. De egy fővezérnek e gyöngédséget érteni kellett volna. A honvédek közé a kolozsvári vadász század¹¹¹ felosztott, ezekben lévén több bizalom. Csatárláncban hegyen-völgyön tüskén-bokron keresztül iszonyú sárban haladtak csatáraink, s a kéroi¹¹² fordóházak felé megpillantják Urban csapatait Szamosújvár felől szembe jönni. Erre Baldacci három ágyúlovést tétetett, de vak töltéssel, jelül az ütközetre. Erre Urban csapatai rögtön visszavonultak, s a Szamos egyik hídját felszedve magok után, az ország úton az erdő alatt a Hágó-tetőn erős állást foglalnak. E visszavonulás csak hadicsel volt, mert a jó tappintatú Urban ágyúi a hegytetőn voltak előre felállítva, s a mieinket

¹⁰⁴ A 8. (Coburg) huszárezred katonái.

¹⁰⁵ A 15. (Mátyás) huszárezred katonái.

¹⁰⁶ Bécsi légió.

¹⁰⁷ Térparancsnok.

¹⁰⁸ Jeney Dániel nemzetőr őrnagy, Dés térparancsnoka (Bona Gábor 2000. 410.).

¹⁰⁹ Értsd: elmentelükkor.

¹¹⁰ A 4. honvédzászlóalj.

¹¹¹ A kolozsvári nemzetőrség vadászszázada, amely a korábbi polgárőrségből alakult.

¹¹² Kérő, Băița, Kolozs megye.

oda akarta becsalni, mi meg is történt, mert a mieink utána vonultak. Csatáraink csaknem négykézláb mászták a meredek hegyet. Míg Urban nyugodt seregével a hegytetőn keményen puskáztatott, s ágyúztatta [a] mieinket. Ágyúink az országúton egy domb alá vonultak, s hallgattak, míg csatáraink mászták a hegyet, erejükből kimerülve, s az ágyúgolyóktól ostromoltatva. A harcnak egy órai csatázás után egy gyalázatos visszavonulás lett [a] vége; mert ágyúink meg nem szólaltak. Tisztjeink nagyobb része elhúzódvá elhagyta a csatárokat. Semmi rendelkezés, mindenki azt tett, amit akart. Hogy kimerült sergünk a visszavonulásban semmivé nem tétetett, köszönhetjük az ellenségnek, s részint a székely huszárok ügyességének, kik a két századunkat üldöző lovasságot feltartóztatták. Estve hat órától másnap délig egyenként szekereken és gyalog szállingózott vert hadunk vissza a városba. Baldacci s több tiszték odahagyták a menekülő táborot. Baldacci a fővezérségről lemondott. Ugyan az nap a tordai egész fegyveres erő érkezett Kolozsvárra. (lásd *Pesti Hírlap* 228. számát)

A dési szerencsétlenség után, hogy Katona Miklós megszökött, Szatmár városa egy bizottmányt alakított, s a szomszéd hatóságokat is felkérte a részvételre. Szatmár, Bereg, Ugocsa, Máramaros megyék és Felsőbánya tagokat küldöttek. E bizottmány erélyesen működött az erő gyűjtésére, a szükségletek előállítására is elhatározott szelleme által. Ennek jobb keze Zsurmai¹¹³, egy most Lengyelhonból csupa e szabadsági harcban részvételt hazánkba jött derék lengyel volt a jobb keze. A bizottmány e tárgyban küldött terjesztést a honvédi bizottmányhoz. Az újjá alakított tábor elindult Nagybányára december 17–18-án a felülről rendelt katonaság is ide a napokba várattván.

232. számú *Pesti Hírlap* írja, hogy Dés oly atyafias volt, miszerént az magyarokra ablakokból lövöldözött, melyre három önkénytes le is hullott, és a sereg nagy zavarba jött. Ez szemtelen hazugság, mit megcáfol Urban proklamációja is. Itt méltán dicsérik a bécsi légió 60 tagból álló bátor csapatát.

Katona Miklós minden helységebe, amelyeket elfoglalt, az alábbi pontokat adta ki:

Pontok

1. Minden fegyvert le kell tenni és a főhadiszállásra, ahol lesz, be kell adni. Most jelenleg a főhadiszállás Berkeszen van.
2. A harangokat be kell adni a főhadiszállásra.
3. A falu bujtogatóit ki kell adni.
4. Az alkotmányra az esküt le kell tenni.
5. A tisztviselők iránti engedelmességre esküt kell tenni.
6. A katonákat, ha a helységbe küldetnének, azokat el kell látni illendően minden szükségességekkel.

Katona Miklós

Bem tábornok beérkezve Kolozsvárra munkába vette a fegyverek beszédését az országban, mivére az alábbi felhívást bocsátotta ki:¹¹⁴

¹¹³ Zsurmay Lipót százados, aki a Pestre távozó Katona Miklóstól a nagybányai tábor parancsnokságát átvette (Bona Gábor 2000. 735–736.).

¹¹⁴ A rendeletet közli: *Okmánytár az 1848–49-ki erdélyi eseményekhez*. Szerk. Kővári László. Pest 1861. 136. (A továbbiakban Kővári László 1861.)

A Felső Erdélyi Hadsereg Főparancsnokától Erdély lakosaihoz:

A magyar hadsereg jó, hogy kiszabadítson titeket a reakció rabigája, s a katonai zsarnokság alól.

A magyar álladalom alkotmánya által biztosított szabadság ismét életbe lép.

Minden nemű politikai vétségért általános bocsánat biztosítatik az egész országra nézve.

Ám de midőn a múltokra fátlyolt vettetik, midőn az eltévedt lakosoknak kegyelmes bűnbocsánat adatik, figyelmeztetnek egyszersmind az ország minden lakosi, hogy az alkotmányszerű kormány ellen elkövetendő minden újabb politikai vétkek haditörvényileg fognak büntettetni.

Azon lakosok, kik kezeikben fegyverrel fogatnak el, úgy szintén, kik a magyar hadseregeink belépte után rögtön mindennemű hadi tűzfegyvereiket át nem adják, halállal büntettetnek.

Felhívatnak azért a hon minden lakosi, hogy a nálok létező mindennemű hadi tűzfegyvereket a legközelebb eső katonai hatóságnak azonnal adják bé.

Minden a hadsereg élelmezésire tartozó kelléknek és megrendelt szállítások a tisztek által nyugtatványoztatni s a kormánybiztosok által ki fognak fizettetni.

Kelt a kolozsvári főhadiszálláson, december 27. 1848.

Bem tábornok

E szerént a fegyverek beszedése Belső-Szolnokban is január 4-5-6. s következő napjain 1849. évvel vétetett munkába. A parancs a fentebbi proklamációval a belső-szolnoki térparancsnok Jeneitől jött, s a könnyebb munkába vétel végett Galgón, s más helyeken katonaság volt helyezve. A falukba a parancs a szolgabírótól jött.

Szemere Bertalan egy ebéd alatt írt cikke a huszárról. *Pesti Hírlap* 1848. december 31. 253. számából.

A huszár: Ha csak hallom e nevet, lelkem emelkedik édes érzéssel.

A huszár nevezet nemcsak hazánkban, de egész Európában, sőt egész világon egyértelmű a vitéz, a hős nevezettel. A huszárnak híre tovább elrepült, mint országunknak s nemzetünknek híre. Napóleon csodálta, a törökök és arabsok meghajolnak hallatára keresztbe vetett kezekkel.

A huszár örököse apáink lovaglásbeli ügyességének. [Ha a huszár repül, a szél nem bír futni utána, sír és süvölt szégyenében.]¹¹⁵ A huszár örök őse apáink vitéz bátorságának. Egy huszár tíz ellenséget még kevesell, húsznak ellene vág, a félelmet nem ismeri, borral és dicsőséggel él, a halált párnának tekinti, melyen aludni fog, míg a feltámodási trombita ismét felkölti.

A huszár, ha béke van, lovát és kedvesét simogatja, de a békében maga is, lova is megöszül. Mint az oroszán a rengetegben s pusztákon, a huszár csak a harcban él, csak ott élő. Nótája az ágyú dörgése, öröme a kard pengése, s minthogy számolni írásból nem tanult, bab helyett levágott fejekkel számolgatja ki, amit tudni akar.

A huszár egy gyönyörű virágszál, mely az elhunyt magyar hősök sírjából kelt ki.

Ha akarjuk esmerni, milyen volt a szittyfa faj, a deli huszárokon legeltessük szemeinket. Ha csúnya is, szép a huszár, mint a rózsa. Ha kicsiny is, erős, mint a tölgy dereka. Jókedvű s pajzán, ha játszik is, harcol is, ha káromkodik is, – ilyen a huszár.

¹¹⁵ Ez a mondat hiányzik a szerző által lemásolt szövegből.

A korcsmáros is örömebb ad bort huszárnak, miért? Mert huszár. A leány is szívesebben ad csókot a huszárnak, miért? Mert huszár. Még a boltos is hosszabbra méri neki a pántlikát, miért? Mert huszár.

S miért oly kevély a huszár? Mert vitéz. S ha vitéz, jól teszi, hogy kevély, ritka ember vitéz most Magyarorszáiban.

Óh, huszár, huszár! Te vagy a magyar szeme fénye. Az Isten téged ünnepnap teremtett. Az angyalok énekeltek születésedkor. Már bölcsőd felett babérkoszorú lebegett, – bár nem látta anyád – ott lebegett az.

Magyarország szabadsága s a magyar nemzet elveszhet, de míg egy huszár él, addig bízom. Ha meghalt az utolsó is, akkor végünk van. Ahol tehát huszárt látok, szívesen fogok kezét vele, övé utolsó ingem, utolsó pohár borom, az utolsó áldás is, mely a lélekkel belőlem kiszakad. Nem adom azt sem gyermekemnek, sem anyámnak, sem testvéremnek, egy huszárnak adom.

A régi magyar vitézség egy huszárbán született újra. A hazát a huszár karja és példája menti meg.

Ha tehetném, minden huszárnak egy kastélyt s lovának egy palotát vennék, s a harc után ott élnének ketten bőségben, fényben, békében.

A huszárellet a híres és vitéz élet.

Azt mondta egy tudós ember, hogy halál után az égen mindenik egy csillaggá változik.

Be szép a huszár élete, be szép a huszár halála!

A miskolci táborban felolvasván, nagy lelkesedéssel fogadtatott.

Ugyanezen miskolci táborban Mészáros Lázár hadügyminiszter az alábbi proklamációt bocsátotta ki. – *Pesti Hírlap* 152. sz. 1848. december 30.:

Némely figyelemre valók a fiatalabb lovas és gyalog honvédek számára

A katona két vagy legalábbis egy napi kenyerét fenn tartsa, hogy minden percben indulhasson, s úgy, hogy meg ne éhezzen, sem pedig, hogy sarcoljon, mi szégyen s bűn is.

A katona fegyverét tisztán tartsa, s oly készülétkben, hogy hasznát vehesse, mivel e nélkül félelme, és a haza követelheti, ha felszereli s élelmezi, hogy jótéteményét ne fizesse vissza hasztalanságával.

A fegyveres ellenséggel bátran és vitézül vívjon, a fegyvertelent kímélje, így kívánja a vitézség s az emberiség.

Szolgálatában figyelmét feljebbvalóira és a hadijelekre fordítsa, ennek pontosan engedelmeskedjék, mert amint egyes emberek nem verik meg a számosabb ellenséget, úgy egyes csapatok sem, hanem mind anyiok együttvéve, egy célra munkálkodva.

A katona, ha valamit lát, mit nem ért, azonnal ne okoskodjék fölöle, mivel ahol többen mozognak, több félekép kell tenniük és a fellebbvalók azért vagynak ottan, hogy irányt adjanak.

Midőn azonban összekeveredik az ellenséggel, mindenik legjobban áll, ha eggyel összevesz, ha ezt legyőzi, a másikkal, s azt mindaddig, míg tökéletesen le nincs győzve az ellenség, ne zsákmányoljon, mert ha ügyes az ellenség, hamar visszafordulhat, és a vélt győzelmet könnyen kárunkra fordíthatja.

A gyalogságra különösön: Az ellenség gyalogsága, csak oly emberekből áll, mint a miénk, de nem magyarokból, és mivel nem azokból, azért mihelyest közeledik, szuronnal bátran

támadja meg őt. Ennek ritkán áll ellent, lám a 9. honvédszászlóalj 22 és több kisebb nagyobb ütközetekben mindég szuronnal győzött.

Ha ló, hasztalan ne lőjön, azt sem az égre, sem pedig a földre, mivel egyik sem bántotta őt, és az egyiket meg által a másikba, ha nem fél, emberre célozzon, mert ha közel van, mellbe találja, ha messzebb, a kemény föld oda ugráltatja a golyóját.

Ha a lovassággal összetalálkozik, ne féljen tőle, mert nem áll huszár előtte, kinek semmi sem áll ellent, és ha a huszár öltözetét látná is az ellenségénél, benne nem lakik magyar huszár.

Ha a lovasság neki vágat a gyalogságnak, hagyja 100 lépésnyire jönni, és akkor a lovára célozva süsse el a fegyverét, ezt tevén alig lesz ártalmas, és ha még tovább is jönné, a szurony a többit könnyen végzi.

Ha a gyalogság csatarendben vagy elszéledve van, tanuljon az állatoktól, melyek összecsoportosulnak, s így ellent állnak, ha példának okáért két-háromszáz széjjel van, századonként összecsoportosul egymástól 100 lépésnyire, háttal befelé, szuronnal előre, úgy alig fog nékie valamit tenni, és ha tenni akarna, miért adott az Isten kart? És a haza fegyvert? Azért, hogy lője az ellenséget, és a fegyvert csak akkor lője rá, mikor majd csaknem az orra előtt áll.

Ha zárt csapatokban megy valahova a gyalogság, ha oldalt jó az ellenség, álljon homlokba, és közeledve lője le az ellenséget; ha háttal jönne: folytassa az útján összetartva, s szuronyos fegyverét jól hátra tolva, aligha tesz valamit. Így csinált utat magának 800 muszka 20 000 francia lovas között, hát mi magyarok rosszabbak lennénk a muszkáknál?

Volna még több mondanivalóm, hanem a többit majd a tapasztalás adja.

A lovasságra nézve: Az öreg huszároknak nem mondok mást, mint a haza elvárja tőlük, hogy régi európai híroket megtartsák, a fiatalabbak azt mondom, tanuljanak az öregektől.

Továbbá: minden huszár, legyen fiatal vagy öreg, azt tartsa szem előtt, hogy minden megtámadást támadással előzőn meg, még akkor is, ha nagyobb csapatokkal találna szembe, vágjon nékie, mert ha nem is győz, bátorságával tekintélyt szerez magának, és ha tovább kellene is menni, vagy ott hagyni az ellenséget, a huszár ló előbb és tovább halad.

Figyeljete a trombita jelszóra, hogy mint rajként ellenségre ütöttek, úgy az első jelre oda-gyűljenek, ahova hívja őket a jel.

Az ágyúkat szétoszolva, körülkerítve, a gyalogságot oldalt támadják, sem lovas, sem gyalogpajtásaikat el nem hagyják, hanem ki veszedelemben van, segítsék: mindenütt pedig ne azt kérdezzék, hogy mennyi az ellenség, hanem hogy hol van.

Mészáros Lázár hadügyminiszter és tábornok

1849

1849. január 2-án mentek Désen a honvédek át Naszód felé 21 ágyúkkal. Más része Árpáston ment át.

Január 4-én Ilondán¹¹⁶ ment át Dész felé 6 ágyú. Háltak Galgón és

Január 5. érkeztek Dészre. [...] ¹¹⁷

¹¹⁶ Nagyilonda (volt Szolnok-Doboka vármegye), ma románul Ileanda (Szilágy megye).

¹¹⁷ Három sor a szerző által kihúzza: *Jan. 5. Jött parancs a fegyverek beszédéséért...* (a további három szó olvashatatlan).

Lápos-vidéki táborozás

A Lápos-vidéki nemzetőrség is felállott, s csakhamar hogy Dés fegyvereket kapott¹¹⁸ – Lápos-vidék is kapott 100 darab szuronyos fegyvert – a gyakorlatok folytak, lelkét e seregnek Kádár Ferenc tartotta fenn.

Október 23. 1848. Dimbuj elsőbb lépett bé Lápos-vidékire, s beizent a két magyar faluba¹¹⁹, hogy engedjék meg nékie összevegyűjtött sergivel Szőcsről Kővár-vidékére átmenni, és továbbá tegyék le a fegyvert, s ő Láposon népgyűlést fog tartani. A láposiak erélyesen üzentek vissza, hogy ők a fegyvert le nem teszik, s meg sem is engedik, hogy serge a két magyar helységbe lábát betegye. Dimbuj ekkor elhallgatott, de sergével kerülő utakon Rohiba ment, s úgy vágott Kővár-vidékinek itt szerencsétlenül ütvén ki táboroztatása a Nyíresi tetőn.

Utóbb Urban meghagyásából Dimbuj ismét tábor gyűjtött Lápos-vidéken. Felső-Szőcsön fellázította a Lápos és Domokos körüli falvakat, őket körülvetette, s mikor így körítve voltak, beizen ismét, hogy a fegyvert letegyék, mert ha nem, csúful járnak. A láposiak férfias elszántságra határozta magokat. November 14-én Katona Miklós közeledvén Bánya felől Désnek, Dimbuj a körül álló néppel ütközetet kísérleni akart a láposiakkal. Evégre még egyszer beizent, hogy a fegyvert tegyék le, mert ha nem, őket 14-re várják ütközetel. A láposiak az ütközetet választák és 14-én a meggyűjtött Domonkos segítségire kiindult a sereg. Itt csatárláncba állítja Kádár az embereit, melyre az ellenség megszaladt, és egy oláh fehér kendővel szalad a láposiak elébe e szavakkal: „Pácse! Pácse! Mori szale”,¹²⁰ de a felbőszült nemzetőrök azt agyon lötték, mire az oláhság jobban megszaladt, s a 12-13 ezerből álló oláh serget a 150 főből álló kis őrsereg üzé, 200-at közülik leölt, és Rogozt felgyújtá, honnat a Domokosiak sok marháikat visszahajtották. Másnap az oláhok kisebb csapatokba járták el a csatatért, megszámlálták a halottjaikat, s eltemették, sokokat a hollók és kutyák ették meg. De ez pillanatban megérkezék Kőpataka felől a 3-4 ezerből álló magyar segítség is, melyre ezúttal szükség nem volt, s Lápos-vidékit az október huszonharmadikától ostrom alul felszabadítja. Kiüzvén Urban Katona Miklóst Désről október 27. Mihailis egy zászlóalj szélbeli oláhhall és mintegy 12 ezer lándzsás oláhhall Lápos-vidékinek tart, s határáról követeket küld, melyben kéri:

1-őr a fegyverek letételit.

2-or 5500 váltó forintot.

3-or Hogy Bakk, Kádár és Técsi menjenek elibe.

4-er Katonáinak élelmet küldjenek.

Ez megtörtént és a lement egyének elfogattak. Kővár-vidékire hurcoltattak, onnét Désen át Kolozsvárra, s néhány heti fogság után szabadon bocsátattak.¹²¹

Január 17. volt a bizottmányi gyűlés, hol Beöthy Ödön kormánybiztos rendelkezék, miszerént az ellenség által okozott károk becsültessenek meg, azok megtérítendők, és a megyébe mozgó

¹¹⁸ A dési nemzetőrség 200 db kovás puskát kapott a naszódi fegyvertárból 1848 tavaszán.

¹¹⁹ Magyarláros és Domokos.

¹²⁰ Pace! Pace! (feltehetően:) Mária Sa: Béke! Béke! Nagyságod.

¹²¹ A Lápos-vidéki harcokról összefoglalóan Kádár József 1890. 104–105. és 121–124.

vadász csapat állíttassék fel,¹²² amelyek iránt intézkedések tevődtek is. Ugyanez nap vitetett el Beszterce felé Désről 6 lovas ágyú a társzekerekkel.

Urban Bem által január 4-től kiűzetett hazánkból és Galíciába ment át a Tihucai-szoroson 5 kompániával, a többi elszéledt, vagy elfogatott és lefegyvereződött.

Január 12., 13., 14., 15., 16. folyt a toborzás.

Január 17. állottam én is be a láposi századhoz.¹²³ Ez napokban hozták bé a teméntelen élést Bunya felől Désre. Úgy január 10. Jenei helyett térparancsnoknak Bánffy¹²⁴ neveztetett ki.

Január 17. Kísérték el a debreceni lovasok a foglyokat.

Január 21. Újból alakult az őrsereg Désen és a dési vadász század is.

Január 28. Esküdött fel a vadász csapat, ekkor neveződtek ki a tisztek is.

Február 6. éjjén jött sürgöny Désre Jenei őrnagyhoz, hogy Urban Galíciából beütött.¹²⁵

Február 7. indultunk ki a 2. vadász századdal. Ugyanekkor mintegy 70 katona foglyot kísért Nagybányára, és Besztercéről is minden társzekerek Dész felé indítottak.

Utunkba találtunk mintegy 110 oláh foglyot is kísérni Dész felé. Ez nap este Bethlenbe szállásoltunk be.

Február 10. Reggel indultunk ki, s mentünk Naszódra.

Február 17. Jó reggel riadó veretett, s kiindultunk Naszódra Bethlenbe. A 2. század vadászcsapat, a kolozsvári 1. század nemzetőr és fél század ugozsai honvéd, s egy csapat Kobourghuszárral.

Február. 18-ra virradóra Királynémetibe Urban táborunkat megtámadta, széjjel oszlatta. Három ágyút társzekerekkel elfoglalt. Mi is a Somkeréken lévő két század hozzánk érkezett honvéddel Szamosújvárra érkeztünk estére, hol összpontosultunk a hegyeken menekülő sélkelyekkel, s több katonasággal, az Urban elleni tábor itt fog összpontosulni. Egy megmentett ágyú is itt van.

Február 19. Szamosújvárról kivonultunk Dengelegig, itt egyesültünk a kolozsvári táborral, s visszatértünk Szamosújvárra.

Február 20. Előcsapatunk két ágyúval Désre ment.

Fenruár 22. Megérkeztek Szamosújvárra a debreceniek.

Február 23. Mentek Désre.

Február 25. Ment a szamosújvári tábor Lekencze felé 3 ágyúval.

Március 2. Jöttek Besztercéről, Urbant kiűzvéen sok katonák, a lengyel légio is Szamosújvárra.

Március 14. Tartatott meg Szamosújvárt március 15-e emléke. Nagy templomi tisztelettel és nagy díszlövésekkel.

Herceg Woroniecki¹²⁶ volt itt a főhadparancsnokunk.

¹²² Erdélyben a szabad- és vadászcsapatok szervezését Beöthy Ödön országos biztos 1849. január 6-án kelt rendelete alapján kezdték meg. (Közli Kővári László 1861. 144–145.)

¹²³ A Lápos-vidéki vadászszázadot Kádár Ferenc nemzetőr százados szervezte, a munkában oroszlánrészt jutott Csernátóninak is (Kádár József 1890. 168.).

¹²⁴ Br. Bánffy János alezredes (Bona Gábor 2000. 229.).

¹²⁵ 1849. február 6-án a Bem tábornok által Bukovinába kiszorított Karl Urban alezredes Marosénynél meglepetésszerű támadást indított a Borgó völgyében állomásozó magyar csapatok ellen. Rövid összecsapás után sikerült elfognia a magyar parancsnokot, Koffler Bódog őrnagyot, és számos hadifoglyot ejtett. A sikeren felbuzdulva az osztrák csapatok újabb sikeres offenzívát indítottak február 11-én, a Riczkó Károly Ignác ezredes vezette magyar csapatok 17-én Királynémetinél súlyos vereséget szenvedtek.

¹²⁶ Mieczyslaw Woroniecki alezredes.

Március 21. Mentek el Szamosújvárról Kolozsvárra a belső-szolnoki két század vadász csapat. A lengyelek Woronieckivel. Én átállva négy évre a honvéd vadászokhoz, mint fővadász 16-tól hivatalomat folytattam.

Április 11-én nevezett ki Csány kormánybiztos alhadnagynak.

Április [...] ¹²⁷ jött századunk Besztercére. Tóth Ágoston volt alezredes ¹²⁸ a főhadivezérünk, utóbb ő elmenvén, Dobay alezredes [lett]. ¹²⁹

Június 11-én jött Bem Besztercére a táborba, szemlét tartott és miután még az nap Borgóprundot megjárta, 12-én elindult Dés felé, magával vive a 31. zászlóaljat.

Sámuel Vajda Csernátoni's Memories

Keywords: Sámuel Csernátoni Vajda, revolution and war of freedom, noble city Dej, lieutenant-colonel Karl Urban, Miklós Katona, hunter group of Lapus, 3rd Hussar Hunter Regiment

The present memoir can be found in the legacy of hussar lieutenant Sámuel Csernátoni Vajda from Dej, preserved in the Covasna County State Archive (Sfântu-Gheorghe). The author wrote mostly about his personal experiences during the revolution and war of freedom, offering an insight into the way the inhabitants of the noble city of Dej reacted to the events of 15 March. He also wrote about the events in October and November, which were extremely important for the municipality: the Romanian revolution led by lieutenant-colonel Karl Urban started at the end of September and spread all over North Transylvania. On 16 November the city of Cluj fell, and the action led by lieutenant Miklós Katona failed on 23-24 November at Dej. The memoir speaks about the suffering of the population of Dej during the fights. Sámuel Csernátoni Vajda describes and also interprets the events and their coverage by the press. Although the author joined the hunter group of Lapus in January 1849 and later the 3rd Hussar Hunter Regiment, he speaks about the events in a laconic way. This does not diminish the value of the memoir, though, as there are very few printed sources about these corps.

¹²⁷ A dátum helye kihagyva.

¹²⁸ Bona Gábor, 2000. 684–685.

¹²⁹ Dobay József alezredes. (Bona Gábor, 2000. 306–307.)